

Savchuck B. P. Ghavriluk G. B. The memoirs as a historical source for studying of destiny of soldiers of the Ukrainian-galitsko army after its definitive liquidation.

In article the memoirs literature on questions of history of existence and destiny of soldiers of the Ukrainian Galitsky army during the post-war period is considered and analyzed. The all-round characteristic of sources both Ukrainian, and diasporas is submitted.

H. B. Сафонова

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Сьогодні в педагогічній науці існують певні суперечності між наявністю у сфері освіти значних свобод у виборі методів та засобів для педагогічної творчості і відсутністю мотиваційних умов, механізмів, належної професійної підготовки для впровадження нововведень у педагогічну практику. Відтак, необхідність вивчення історичної спадщини видатних педагогів минулого полягає в тому, що без цього неможливе впровадження у шкільну практику нових сучасних педагогічних технологій, що вимагають від сучасного вчителя мобільності, гнучкості, творчих якостей і навичок професійного вдосконалення.

Мета статті полягає в тому, що процес відродження української державності сьогодні дає нам можливість врівноважено та послідовно здійснити аналіз здобутків національної школи. Сучасний учитель чи навіть просто будь-який дослідник повинен бути обізнаним у скарбах історичної педагогічної спадщини свого народу.

Через аналіз історико-педагогічного досвіду, зафіксованого у висловлених педагогічних характеристиках, творах видатних педагогів, практиці роботи шкіл, архівних документах, педагогічній пресі, стенограмах вчительських з'їздів та засідань різних товариств, нами надалі розкрито сутність структурних компонентів спадщини плеяди відомих прогресивних педагогів національної школи пореволюційної України.

Це необхідно для того, щоб творчо використовувати надбання національної педагогічної думки, прилучати сучасну та майбутню молодь до історії, культури, виховувати на кращих прикладах творчих індивідуальностей, спонукати до процесу

відродження незаслужено забутих і занедбаних особистостей, митців науки, культури, освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді полягає в тому, що сучасний період розвитку освіти характеризується багатьма напрямками в освіті, які так чи інакше пов'язані з її оновленням, але, перш за все, це гуманістичний напрямок. Він характеризується такими концептуальними підходами, як особистісно орієнтована освіта, індивідуалізована та диференційована освіта, інформатизація та комп'ютеризація освітнього процесу тощо. Сьогодні очевидним стає те, що сучасна школа, яка орієнтується на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування. Сучасна школа в недостатній мірі спроможна розвивати здібності дітей, необхідні для їхнього самовизначення в суспільстві. Подолання кризи в сучасній освіті можливе за умови реформування освітнього процесу, новаторських змін у методах навчання, відновлення певних історичних інновацій в історії становлення освіти для подальшого використання. Цілком зрозуміло, що фундамент багатьох сучасних новацій в освіті закладений багатьма по-передніми дослідниками, які у просторі свого часу виступали як новаторами так і провісниками. Отже, початки сучасних інновацій в освіті мають певне історичне підґрунтя, яке треба досліджувати через призму історичних подій та характеристики епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить, що у вітчизняній історії педагогічної науки проблемі становлення освіти у 20-х рр. минулого століття приділяється багато уваги. Адже з цим періодом у вітчизняній історії пов'язані такі важливі історичні події для України, як проголошення і створення Української Народної Республіки, перспективна робота нового уряду, який взяв курс на українізацію шкіл, відкриття нових університетів, гімназій, створення спеціально нових програм для шкіл та організацію вищої школи. Вивчення історико-педагогічних явищ вимагає як нових, так і перевірених методів аналізу історико-педагогічних аспектів спадщини та життєдіяльності педагогів, що сприятимуть кращому усвідомленню значення доробку авторів тих періодів історії, до яких не відпрацьовано окреслене фундаментальне загальнонаукове ставлення.

У погляді на перспективу важливо, на який духовний досвід орієнтуватися і що відбираємо майбутнє покоління із нашої спадщини. Глибоке знання вітчизняної історії, педагогічної спадщини, вдумливе її використання, практичні та змістові результати дії технологічного потенціалу кожного сучасного вчителя мають значну освітню цінність. Багато ідей, думок, положень та історичних фактів, наявних у наукових працях, які були видані десятки років тому, стали відомими сучасникам завдяки працям свідків і безпосередніх учасників розбудови національної школи в Україні в період “новаторських” двадцятих років: Г. Ващенка [2], Т. Лубенця [6], Я. Мамонтова [7], та ін.; безпосередніх керівників нового уряду УНР та організаторів національної школи Г. Гринька (нарком освіти), В. Затонського [8] та ін.; науково-педагогічним дослідженням історії сучасних науковців (В. Демчука, М. Євтуха, І. Заїченка, В. Майбороди, Н. Ничкало, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка [2], О. І. Пометуна [10]). Останні досить об'єктивно характеризують розвиток вітчизняної школи, освіти, педагогічної думки в ХХ ст., збагачують своїм досвідом сучасність, адже власний досвід не формується на пустому місці, а відсутність традиційності знецінює оригінальні професійні знахідки навіть досвідченого педагога.

За радянських часів розвиток педагогічної науки міцно пов'язувався із завданнями, що висувала держава перед школою на певних етапах свого розвитку. Тому періодизація історії педагогіки повністю відповідала більшовицькій періодизації історії СРСР. На початку 1990-х рр. Я. І. Бурлака та Ю. Д. Руденко [1, с. 195] запропонували нову періодизацію розвитку педагогічної науки в Україні, взявши за основу визначені істориками основні етапи історії України у ХХ ст., а саме: 1) 1900–1917 рр. — національне відродження; 2) 1917–1920 рр. — становлення української державності; 3) 1920 — поч. 30-х рр. — відродження національної школи та педагогіки; 4) 30–40-ві рр. — уніфікація та сталінізація шкільного життя; 5) 50–80-ті рр. — розвиток школи та педагогіки за умов тоталітаризму; 6) з поч. 90-х рр. — новий етап розвитку української школи в умовах незалежності [1, с. 195].

Важливою інновацією 1920-х рр. стало введення нового підходу до визначення змісту навчання. Було впроваджено вивчення навчального матеріалу за певними темами-комплексами. Побу-

довані на основі комплексів, програми широко застосовувалися наприкінці XIX ст. та у XX ст. в багатьох школах Німеччини, Австрії, Бельгії та інших країн Західної Європи. Активними прибічниками комплексного навчання були А. Фер'єр (Швейцарія), О. Декролі (Бельгія), Б. Шульц (Німеччина). В українській школі комплексна система почала запроваджуватися в 1923 р., а набула поширення з 1925 р., коли увійшла в дію програма ГУСа. Ця програма принципово відрізнялася від своїх попередниць тим, що була поділена на три колонки. Центральну (основну) колонку посідала тема “Праця”, першу (ліву) — “Природа” і третю — “Суспільство”. Структура комплексної програми показувала шлях систематичного узагальнення всього навчального матеріалу на основі вивчення трудової діяльності людей у різні історичні епохи, на різних стадіях суспільного розвитку. Весь матеріал у програмах був розташований за принципом “від дитини до світу”. В першому класі основний зміст становили теми, пов’язані з життям дитини в сім’ї та школі, в другому — вивчалося життя села або міста, пізніше губернії і, нарешті, республіки.

Комплексні теми фактично призводили до скасування самостійності та якісної своєрідності навчального предмета, навіть на другому ступені навчання, де предметне викладання зберігалося, вивчення концентрувалося навколо певної комплексної теми. Типові приклади, як зазначає дослідник К. Баханов, різних форм і методів роботи за комплексною програмою можна знайти в працях Б. М. Жаворонкова та Н. І. Попової [1, с. 197].

Інноваційні процеси 1920-х рр. були по-різному сприйняті у тогочасній вітчизняній школі. Гостра дискусія, що розгорнулася навколо лабораторної системи навчання, викликала масу публікацій, у яких підкреслювалися безперечні переваги інновації: ліквідація пасивних класів з учнями, що мовчать, та красномовними вчителями; розуміння учнями мети своєї роботи; почуття свободи і право вибору; повага до індивідуальності учнів; можливість просуватися у навчанні у власному темпі; спільна діяльність вчителя й учнів; поєднання індивідуальної і колективної роботи; зацікавленість учнів у навчанні, активність, самостійність; спеціалізація вчителя на певному предметі; економія на підручниках, оскільки потрібен один посібник на групу. [1, с. 196].

Період 20-х рр. ХХ ст. характеризується пошуками не тільки в галузі змісту освіти, українізації школи, а й пошуком та розробкою нових засобів педагогічної діяльності, оновленням форм взаємин між учителем та учнями, формуванням творчого вчителя. Це, у свою чергу, передбачало оволодіння вчителем певним рівнем професійної майстерності, наповнення понять “педагогічна майстерність”, “педагогічне покликання” новим змістом.

В 1920-х рр. ведуться активні пошуки змісту, форм та методів підготовки майбутніх учителів. Якісними характеристиками педагогічних інновацій у спадщині вітчизняних педагогів цього періоду є нові основні тенденції формування творчого, талановитого педагога. Аналізуючи діяльність “вражаюче прекрасного грона обдарованих Богом педагогів” цього періоду (Г. Ващенка [2], Т. Лубенця [6], Я. Мамонтова [7]), ми відзначаємо, що це була найвища форма мистецтва й розкриття таланту як педагогів, так і теоретиків педагогічної галузі. Педагоги працювали в один із найпродуктивніших періодів педагогічного новаторства — активного пошуку методів, форм викладання, вироблення і застосування своєрідних навичок і умінь, необхідних для формування і розбудови української національної школи в пореволюційний період. Узагальнюючи їх основні теоретичні позиції, аналізуючи безпосередньо педагогічну діяльність того часу та практику роботи школи, можна виділити провідні тенденції щодо вирішення проблеми формування творчого працюючого за покликанням учителя національної школи: національно-державницьке спрямування, гуманізм, висока моральності, педагогічний оптимізм, оволодіння здобутками шкіл Захуд.

На думку українських вчених-педагогів 20-х рр. ХХ ст. рівень професіоналізму учителів залежить від педагогічної майстерності, покликання до вибраної професії. Педагогічна майстерність неможлива без педагогічної культури, тобто гармонії найбільш суттєвих духовних якостей вчителя і його професіоналізму: науковим світоглядом, моральною чистотою, громадянською позицією, загальнонауковою і фаховою ерудицією, творчим розумом, почуттям нового, риторичними здібностями і культурою мови, естетичною і загальною культурою. Педагоги досліджуваного періоду вважали, що з цими особистісними

якостями вчителя необхідно тісно пов'язувати професійні якості: педагогічне покликання, любов до дітей, навички і вміння, психологічну культуру, педагогічний такт, спостереження, мислення, уяву, інтуїцію, оптимізм, самовдосконалення та багато інших. Особливістю інноваційних освітніх закладів досліджуваного періоду є те, що з'явилися нові типи уроків: інтегровані, міжпредметні, бінарні, театралізовані та ін. Інтерес вчителів до “нестандартних” уроків збільшувався, бо спонукав до творчості, надавав можливість самореалізації, підвищення майстерності.

З'ясовуючи сутність мотиваційно-ціннісного компонента в структурі творчої особистості вчителя, центр уваги видатних представників педагогічної думки 1920-х рр. зосереджується на тих якостях і способах їх формування, які підсилюють мотивацію пізнавальних потреб та інтересів, почуття професійного обов'язку і відповідальності. Створення нової національної школи спонукало до розробки нових основних принципів навчання і виховання, вироблення оригінальної та ефективної системи народної освіти. Перед школою розкрився широкий простір для педагогічного експериментування, організації активних зв'язків з прогресивними науковими колами Заходу, що, у свою чергу, потребувало методологічного обґрунтування та спрямування шкільної справи в творчо-еволюційне русло, яке б звільнило вчителя від шаблонів і розпоряджень.

Однак бажання впровадити нову систему в будь-який спосіб, недостатність матеріального забезпечення, непідготовленість учителів, відсутність культури самостійної діяльності в учнів відіграли негативну роль. Спираючись на те, що учні, які навчалися за лабораторною системою, демонстрували нижчий рівень знань, ніж за традиційною, практика лабораторного навчання в СРСР була засуджена [1, с. 197].

Звичайно, що лабораторна система навчання [4, с. 26], як і решта інновацій 1920-х рр., не була позбавлена певних недоліків. На слабкі сторони звертали увагу ще за часів її масового впровадження. Пізніше в радянській педагогіці лабораторну систему піддали нищівній критиці. Е. Я. Голант та С. О. Шапорінський [1, с. 197] наголошували на помилковості самої ідеї, котра не враховувала обставини: чим більше елементів безпосередньо (дослідження, експеримент) ми хочемо внести в

навчання, тим більше заходів опосередкованого забезпечення має бути нами вжито. Наголошувалося на тому, що система породжувала нездорове суперництво, стверджувала індивідуалізм, переоцінювала можливості учня, нераціонально витрачала навчальний час, ігнорувала вчителя як центральну фігуру в навчальному процесі і, головне, не забезпечувала засвоєння учнями системи знань.

Сьогодні, в період, коли ми намагаємося повернути собі справжню історію, імена незаслужено забутих митців як освіти, так і культури в цілому, потрібно піднести все найкраще з нашої життєвої історії і донести на розсуд сучасних дослідників і послідовників. В педагогічній спадщині педагогів того часу наголошується, що велике значення має усвідомлення вчителями рідномовних обов'язків, дотримання них у практичній власній діяльності та переконання батьків у необхідності створювати рідномовне оточення у сім'ї. Великого значення надавалося особистісним рисам характеру педагогів, тим якостям, без яких вони не зможуть обійтись у своїй практичній творчій діяльності. Викладання має розглядатись не тільки як процес, а й як необхідність формування особистості, її свідомості. Ці провідні ідеї інноваційної педагогіки 20-х рр. минулого століття надзвичайно актуальні і в теперішній час, коли ціннісні орієнтири щодо освітнього процесу значно понизились.

Висновки з даного дослідження свідчать про те, що дослідження історичного минулого — це своєрідний діалог між минулим і сучасним, минулим та прийдешнім. У такому діалозі визначається сутність історико-педагогічної праці. Історико-педагогічне дослідження в першу чергу детермінується потребами сучасності, і, нарешті, нею висуваються найважливіші історичні проблеми. Система освіти в 20-х рр. ХХ ст. мала дуже значний прогрес. І хоча в цій системі виявився ряд недоліків (політизованість, партійна опіка тощо), у цілому проводилася велика робота щодо підготовки до розв'язання найважливішого завдання культурного відродження — здійснення загальної освіти різних верств населення на базі українізації освіти. Проблема історичних інновацій для вчителя сучасної школи — це синтез високої національної свідомості, загальної культури, творчості, багатого педагогічного досвіду, глибоких і всебічних знань з історії України, її становлення та розвитку різних га-

лузей, а також особистісних умінь і навичок, моральних якостей, позитивних рис характеру, які в цілому проявляються в його діяльності як велика сила навчально-виховного впливу на учнів і забезпечують високу ефективність праці.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку передбачають перебудову сучасної педагогічної освіти через осмислення історії, творче використання педагогічних надбань видатних педагогів минулого, зокрема тих, що плідно працювали у минулому столітті у період розбудови національної школи України. Творча реалізація історичних інноваційних надбань зможе забезпечити системність як у підготовці педагога, так і безпосередньо в його роботі, а також в процесі методичного удосконалення його педагогічної майстерності.

Джерела та література

1. Баханов К. О. Висвітлення проблем інновацій у навчанні історії в школі в радянській дидактичній літературі (30–80-х років ХХ ст.) // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). — Бердянськ: БДПУ, 2005. — № 1. — С. 194–198.
2. Ващенко Г. Проект системи освіти в Самостійній Україні. — Мюнхен: Вид-во СУМ, 1957.
3. Гартвіг А. Ф. Читання з методики історії // Постметодика. — 1996. — № 4 (14). — С. 17–21.
4. Демиденко В. К. Психологічні основи засвоєння історії учнями. — К.: Радянська школа, 1970. — 127 с.
5. Кульжинский С. Я. Опыт методики систематического курса истории. — СПб., 1914. — 179 с.
6. Лубенец Т. Г. Педагогические беседы. — Изд. 2-е, доп. и перераб. — СПб.: Изд. П. В. Луковникова, — 1913. — 577 с.
7. Мамонтов Я. А. Сучасні проблеми педагогічної творчості // Педагог як митець. — Х., 1922. — Ч. 1. — 80 с.
8. Педагогика / Под ред. П. И. Пидкасистого. — М.: Рос. пед. агентство, 1996. — 602 с.
9. Покотило Н. П. Практическое руководство для начинающего преподавателя истории. — СПб.: Новое время, 1914. — 569 с.
10. Пометун Е. И. Школьное историческое образование на Украине: пути развития и проблемы. — Луганск: Изд-во Восточноукраинского ун-та, 1995. — 200 с.
11. Ушинский К. Д. О пользе педагогической литературы // Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т. 1. — М.: Педагогика, 1988. — С. 160–176.
12. Фарфаровский С. В. О лабораторном преподавании истории в старших классах средних учебных заведений. — Казань, 1915. — 20 с.

Аннотації

Сафонова Н. В. Развитие педагогического образования в Украине в 20-х годах XX века.

В статье раскрывается идея о том, что развитие образования в Украине в 1920-е годы находилось на ступени высокого своего возрождения, перестройки и организации. Несмотря на то, что не было чётких планов и программ относительно системы образования, самоотверженная, патриотическая, смело новаторская деятельность плеяды известных педагогов и других деятелей образования в этот период истории подняла и возвредила национальную сознательность, национальную школу и культуру.

Saphonova N. V. The development of education in Ukraine in 20th of the 20th century.

In the article an idea opens up that development of education in Ukraine in 20th was on the stage of high the revival, alteration and organization. In spite of the fact that there were no clear plans and programs in relation to the system of education, selfless, patriotic, boldly innovative activity of pleiad of the known teachers and other figures of education in this period of history lifted and revived national consciousness national school and culture.

Н. М. Сірук

ІДЕОЛОГІЧНИЙ НАГЛЯД ЗА ІНТЕЛІГЕНЦІЮ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40-Х — ПОЧАТОК 50-Х РОКІВ ХХ СТ.)

Ідеологічний тиск на духовне життя України та українське суспільство загалом, дещо послаблений під час війни, в другій половині 40-х — початку 50-х років ХХ ст. знову починає набирати силу. Під жорсткий контроль підпадають література, історія, театр, кіно та мистецтво загалом; починається ідеологічний нагляд, спрямований насамперед проти інтелігенції.

Аналіз архівних матеріалів, передусім постанов та рішень ЦК КП(б)У, розкриває суть, методи і наслідки культурно-ідеологічних кампаній останнього періоду сталінщини. Введені у науковий обіг праці узагальнюючого характеру та матеріали преси дають змогу об'єктивно оцінювати важливі аспекти діяльності інтелігенції післявоєнного періоду.